

הסדנה להיסטוריה חברתית

העולם בגרגר אבק

חקר האבק בעבר ובהווה חושף חיבורים גלובליים בלתי צפויים, למשל בין המערב המתועש למשבר הפליטים בסוריה ואף לסופת האבק האחרונה שפקדה את ישראל

עקוב

הסדנה להיסטוריה חברתית

פורסם ב-17.09.15 | עודכן ב-14.02.19

און ברק

ברומאן האוטוביוגרפי הבית בקהיר (אודות הבית שבתמונות בהמשך) נזכרת הסופרת המצרית-אמריקאית סמיה סרגאלדין בתשוקתה לעולם שמחוץ למצרים "עולם בו אינך מפסידה כל הזמן במאבק עם האבק והבקשיש"; ביצירה אחרת, היציאה ממצרים, הביע גם אנדרה אסימן תיעוב כלפי מצרים של אחרי 1952, שבה "יש יותר מדי קבצנים, יותר מדי אבק, ופחות מדי אירופאים". אכן, אבק הפך לרכיב עיקרי בהנגדת העיר האוריינטאלית לעיר האירופית המודרנית, אותו מרחב אורבני שהאדריכל לה קורבוזייה דמיון כפתוח, סטרילי, ובעיקר נטול אבק. את שורשי תפישת העולם הדיכטומית הזו, המאפיינת הוגים ערביים ומערביים כאחד, ניתן לאתר במצרים אפילו לפני העת החדשה: בתיאורו של ההיסטוריון המצרי עבד אל-רחמאן אל-ג'בראתי את הפלישה הנפוליאונית ב-1798 למזרח התיכון מוצג האבק המקומי ככוח שמתגייס ולוקח חלק בלחימה נגד הפולשים. תנאי האקלים באגן הים התיכון אכן הפכו את מצרים ושכנותיה לצומת שניקז אליו אבק הן מאירופה והן מהסהרה. אולם מאז הפלישה הנפוליאונית השתנו מאוד הסיבות להתאבכות של אבק באזור, כמו גם הרכבו והשפעותיו. זיהוי האקסקלוסיבי של האבק עם המזרח, וטשטוש חלקו של המערב המודרני והמתועש בדברי ימי ייצור האבק ונזקיו, מסתירים מעינינו עולם שחלקיו השונים קשורים זה לזה.

במהלך המאה התשע עשרה וביתר שייך כמאה העשרים, השתנה מאוד הרכב

בחול, ונישאו באוויר. אולם לקראת סוף התקופה, יותר ויותר מהאבק העירוני הפך תוצר של תהליכים תעשייתיים, גזי פליטה של כלי רכב ממונעים, וחומרים אחרים, מסרטנים בחלקם. תהליכים היסטוריים כמו עיור או מלחמה הותירו חותם באבק האזורי גם אחרי שנדמה ששקע. למשל, את מאמרו של פרופסור רוג'ר אוון, שהתפרסם כאן בשבוע שעבר ועסק בצמיחת המגזר הבלתי פורמאלי בקהיר במחצית השנייה של המאה העשרים, ניתן היה לכתוב תוך ניתוח האבק הקהירי. שיטות בנייה זולה, ובעיקר הסתמכות על לבני בוץ אדומות שמיובשות במהירות בשריפה מזהמת, הן אחד המרכיבים העיקריים לאבק בעיר. רכיב אחר הוא חזון חברת המכונת הפרטית שייבא הנשיא סאדאת מארה"ב, תוך בניית אוטוסטרדות, פירוק תשתיות התחבורה הציבורית, והגברת ההסתמכות על נפט סעודי.

מתוך *Dust: Egypt's Forgotten Architecture*, צילמה: קסניה ניקולסקיה כתב: און ברק

התבססות כזו על דלקים מאובנים (פחם, נפט וגז טבעי) – במערב אירופה וצפון אמריקה מאז תחילת המאה התשע עשרה ובאזורנו ממחצית המאה העשרים – הוכרה כגורם העיקרי בהתחממות כדור הארץ. מאז תחילת המאה שעברה, חלק ניכר מהדלקים הללו מופק במזרח התיכון אך נשרף בעיקר בארה"ב ובאירופה, הן בתהליכים של תיעוש והן כפועל יוצא של צריכה מוגברת (רכיבי סלט אמריקאי טיפוסי משונעים כאלפיים מייל בממוצעי ייהשדה לקערה ומותירים "חותם

המדינות העשירות אחראיות לעיקר פליטת גזי החממה, מדינות עניות, חקלאיות ומתפתחות חשופות יותר לפגעי ההתחממות הגלובלית.

מתוך *Dust: Egypt's Forgotten Architecture*, צילמה: קסניה ניקולסקיה כתב: און ברק

סופת האבק האחרונה מדגימה זאת היטב. מזה כעשור פוקדת את סוריה אחת
המדינות העשירות אחראיות לעיקר פליטת גזי החממה, מדינות עניות, חקלאיות ומתפתחות חשופות יותר לפגעי ההתחממות הגלובלית.

גשמים כמו חיטה וכותנה, ובמשק החי. חוקרים שמיפו דפוסי אקלים היסטוריים קשרו את הבצורת החריגה ישירות להתחממות הגלובאלית. לכך יש להוסיף את הניהול הכושל של משק המים בידי משטר הנשיא בשאר אל-אסד. עד סוף העשור הראשון של המאה העשרים ואחת, דחפו יבולים כושלים כמיליון וחצי חקלאים סוריים לעזוב את אדמותיהם ולעבור למרכזים עירוניים שכבר אכלסו פליטים פלסטינים ועיראקיים. העיר הדרומית דרעא היתה מרכז שכזה, בלב אזור חקלאי מוכה אסון. שם גם פרצה ההתקוממות שהתפתחה למלחמת האזרחים, על רקע עליית מחירי הלחם, התפוצצות אוכלוסין, ודיכוי ברוטאלי בידי המשטר.

אישה סורית במחנה פליטים ליד בעלבכ בלבנון במהלך סופת האבק בשבוע שעבר צילום: אי אף פי

המלחמה, בתורה, החריפה את המשבר החקלאי ואת המדבור שליווה אותו. כמו בתקופות אחרות בהיסטוריה של האזור, למשל במהלך מלחמת העולם הראשונה ובמשך לפחות כעשור אחריה, גם כאן מדבור מסתמן כפועל יוצא של עליית טמפרטורות, ירידה בכמות המשקעים, ושינוי בדפוסי השימוש בקרקע. ללא השקיה סדירה, דישון והדברה, ומחזורי יבולים המקבעים את האדמה, קרקע חקלאית הופכת לאבק פורח. בשבוע שעבר נשאה אותו הרוח אלינו, לצד דיווחים על זרם פליטים סוריים המתדפקים על שערי אירופה, אחרי שמדינות שכנות קרסו תחת הנטל (במקרה של ירדן, תורכיה או לבנון, שבה זרם הפליטים יצר משבר תשתיות ומחאה פוליטית חריפה), או התעלמו ממנו (במקרה של מדינות המפרץ וישראל, שחלקן אף מלבות את הלהבות בכסף, נשק, או מיזבקות דולריות) עם שדיווחים על לכידה לסמים שלישית מסכנת

בין המערב השבע, הסטרילי והנאור לכאורה, לבין מיליוני הפליטים הנושאים על כתפיהם את הנזקים הגלובאליים שגרם; שנית, התאוה להוציא במהירות מהאדמה ולרכוש במחירי רצפה דלקים מאובנים מזהמים – אלו הם הרי בדיוק מאפייני השיח הפסאודו-פרוגרסיבי בישראל אודות מצבורי הגז הטבעי החדשים – הם מתכון הרה אסון; לבסוף, כפי שכתב המשורר אדם זגייבסקי, האבק מדגים היטב כיצד "הדברים הגדולים שוכנים בקטנים לרגע".

- פרסומת -

* עקבו אחרינו בפייסבוק [כאן](#) וקבלו עדכונים על עליית מאמרים חדשים

הסדנה להיסטוריה חברתית | הסדנה להיסטוריה חברתית

הסדנה להיסטוריה חברתית הוקמה על-ידי היסטוריונים של המזרח התיכון על-מנת לפרק, לחרוט, לשייף ולהרכיב פיסות של עבר יחד עם חלקים של המציאות העכשווית. אנו שואפים להנגיש לציבור הישראלי מחקר עדכני על האזור, פרי עטם של טובי המומחים, מתוך כוונה להשתמש בהיסטוריה ככלי של התבוננות והקשבה. המונח 'היסטוריה חברתית' משמש אותנו לא רק לציון הזרם שאליו אנחנו משתייכים בכתיבה האקדמית שלנו; הוא מבטא גם את שאיפתנו להפוך את לימוד ההיסטוריה למעשה חברתי, לפעולה שיש בה כדי לתרום לדיון ציבורי ביקורתי. בכוונתנו לגשת לסוגיות כבדות משקל מזוויות בלתי שגרתיות ולהראות כיצד אפילו קורותיהם של עצמים תמימים ודמויות שוליות לכאורה או אפורות למראה מגלמים ולעתים אף מעצבים תהליכים פוליטיים וכלכליים רחבים במזרח התיכון.

כמה מלים עלינו:

בכל תקופה נתונה מכהן צוות עריכה בפועל של שלוש חברות/י מערכת. יתר המערכת מקדמות/ים פרויקטים נוספים של הסדנה שתשמעו עליהם בהקדח.

אני מרצה בכיר בחוג להיסטוריה של המזרח התיכון ואפריקה באוניברסיטת תל אביב ועוסק בעיקר בהיסטוריה חברתית-תרבותית של האימפריה העות'מאנית המאוחרת. ספרי הראשון, שיצא ב-2015, עוסק בתפיסות זמן וארגון זמן במזרח התיכון העות'מאני. בימים אלה אני חוקר סוגיות הקשורות בלילה וחיי לילה באימפריה העות'מאנית, כגון חשכה ותאורה, שינה ונדודי שינה, אכילה, פשיעה ועוד.

בסמה פאהום

אני דוקטורנטית להיסטוריה באוניברסיטת סטנפורד בקליפורניה. הדוקטורט שלי עוסק בהיסטוריה של חקלאות הטבק המסחרית בארץ משלהי התקופה העות'מאנית ועד סוף שנות השמונים של המאה העשרים. אני מתמקדת בחייהם של מגדלי הטבק הערבים והיהודים, משפחותיהם, וקהילותיהם, בכלכלת משקי הבית שלהם, בהתמודדותם עם תהליכי מונופוליזציה ושינויים מדיניים וכלכליים, וביחסם לגבולות המדינה והשוק. אני מתעניינת בנוסף בשווקים לא פורמליים, בחיי היומיום האגרריים, ובכל מה שקורה בשוליים.

און ברק

אני היסטוריון חברתי ותרבותי של מדע וטכנולוגיה המתמחה בהתפתחותם של תשתיות, סטנדרטים, מכשירים ואמצעי תקשורת, ובפוליטיקה, בתיאולוגיה ובאסטיקה האופפים אותם. ספרי האחרון, שיצא לאור בתחילת 2020, עוסק בפחם ובעידן הקיטור במזרח התיכון. זה שלפניו התחקה אחר התפתחות ה"זמן המצרי" המושהה והבלתי מדויק. למדתי חקרתי ולימדתי באוניברסיטה העברית בירושלים, אוניברסיטת לייק, אוניברסיטת ניו יורק, אוניברסיטת פרינסטון ואוניברסיטת הומבולדט. כיום אני פרופסור חבר בחוג להיסטוריה של המזרח התיכון ואפריקה באוניברסיטת תל אביב.

נטע תלמוד - רכזת מערכת

אני דוקטורנטית בחוג ללימודי האסלאם והמזרח התיכון באוניברסיטה העברית וחלק מקבוצת מחקר "היסטוריה אזוירית של רפואה במזרח התיכון המודרני". הדוקטורט שלי עוסק בהיסטוריה חברתית של הכולרה באימפריה העות'מאנית במאה התשע עשרה. אני מתעניינת בהשפעה שהייתה למגפה על קהילות, ויחסים בין קהילות, על מעמדות חברתיים ועל משפחות. תזת המ"א שלי עסקה בחיים הקהילתיים בשכונת המוגרבים בעיר העתיקה בירושלים העות'מאנית.

מערכת הסדנה:

ליאת קוזמא, האוניברסיטה העברית

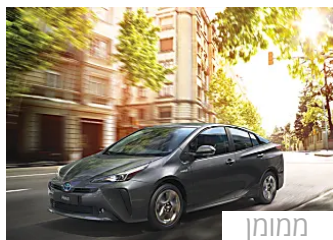
אביב דרעי, אוניברסיטת ניו יורק

נמרוד בן זאב, אוניברסיטת פנסילבניה

Recommended by

כתבות נוספות שעשויות לעניין אותך

ממומן

גלובס /

רוצים רכב חשמלי אבל מפחדים שהסוללה לא תמיד תספיק לכם כדי להגיע ליעדכם?

ממומן

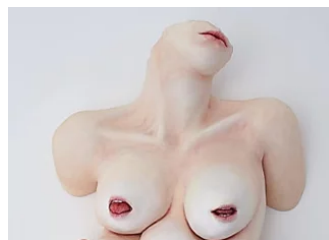
YouTube /

הפרופסורית שגילתה מחדש את אחד מנוגדי החמצון הכי חזקים בטבע

ספרות /

תגובות | חיידקי טיפוס לצבא המצרי

תרבות /

"שיקפצו לי כולם": לאמנית רונית ברנגה כבר לא אכפת מה חושבים עליה

ממומן

חדשות הטכנולוגיה /

משקפי ראייה חדשים מחוללים מהפכה (לא כולם רוצים שתראו את זה)

ממומן

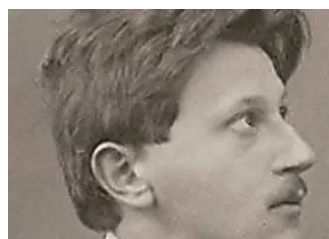
Mako /

"הדלקת את הדוד?" משפט שלא תשמעו בחורף הקרוב! מתקדמים למחמם

תרבות /

"אהבה חדשה": באיקאה לא היו עושים זאת טוב יותר

ספרות /

גרמני, יהודי, מוסלמי, הומו

תגובות

להוספת תגובה
מזוהה

לבחירת השם
כנינוי קבוע

שם

הזינו שם שיוצג באתר

תגובה

משלוח תגובה מהווה הסכמה לתנאי השימוש של אתר הארץ

שלחו

כתבות מומלצות

אני אלמנה מזה עשור, הבן רחוק וביום-יום אני מאבדת אנשים רבים

אחרי חמש שעות בשכונה המסקנה ברורה: המשטרה מרמה את הציבור

רגב דורשת ממנדלבליט למנוע התערבות פוליטית במינוי מאמן הנבחרת

